

FÅR VI LOV?

*En studie om ägarkoncentration och småföretag
i vård- och omsorgssektorn*

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	2
Bakgrund	2
Om marknadsutveckling och mångfald	3
Övergripande strukturomvandling	3
Tillväxt i de små företagen inom vissa vård- och omsorgsmarknader	4
Primärvård	5
Äldreomsorg med boende	6
Hemtjänst för äldre	7
LSS	8
Slutsatser	9

Företagarna är Sveriges största företagarorganisation. Vår uppgift är att skapa bättre förutsättningar för företagande i Sverige. Vi företräder närmare 70 000 företagare, vilket ger oss en stor möjlighet att påverka och driva opinion för ett bättre företagarklimat. Dessutom erbjuder vi våra medlemmar unika medlemstjänster och förmåner. Företagarna är en medlemsägd, medlemsstyrd och partipolitiskt obunden intresseorganisation. Vi finns över hela landet med 19 regionkontor och 260 lokala nätverk och mötesplatser.

Sammanfattning

- Lagen om valfrihetssystem (LOV) har sammantaget haft positiv effekt på de små företagens möjligheter att etablera sig på marknaden. LOV har därigenom bidragit till ökad mångfald och dämpad ägarkoncentration. Det finns goda skäl för att verka för en utökad användning av LOV. Etableringen av valfrihetssystem måste präglas av långsiktighet, eftersom entreprenörer och företag behöver långsiktiga och stabila spelregler för att ta steget in på en marknad.
- Det är av central betydelse hur LOV-systemen i praktiken utformas. För att skapa verklig mångfald och förutsättningar för små företag att verka är det viktigt med rimligt kravställande, rimliga ersättningsnivåer och genomgående konkurrensneutral hantering av alla aktörer som verkar inom LOV-systemen. Det är vidare angeläget att förbättra uppföljningen för att säkerställa kvaliteten i all verksamhet, i såväl offentlig som privat regi.
- Offentlig sektor är alltjämt klart dominerande inom vård- och omsorgssektorn. I fråga om vårdsektorn köpte landstingen under 2011 drygt 12 procent av vårdverksamheten från privata företag. Beträffande omsorgssektorn är det drygt 13 procent av verksamheten som utförs av privata företag.¹

Bakgrund

Företagarna presenterade i rapporten ”Små vård- och omsorgsföretag – betydelsefulla för välfärden” (jan 2013) de små, ägarledda företagens situation och ställning på vård- och omsorgsmarknaden. Rapporten baserades på den då tillgängliga statistiken från SCB, vilken sträckte sig fram t.o.m. år 2009. Rapporten visade bland annat att de små företagen svarar för hela 55 procent av den totala omsättningen och närmare hälften av totalt antal anställda inom den privata vård- och omsorgssektorn. Studien visade oroväckande nog dock även en tendens till ökad koncentration i branschen.

Mot denna bakgrund har Företagarna funnit det intressant att studera den fortsatta strukturutvecklingen inom sektorn. Denna rapport fångar upp den fortsatta utvecklingen för de små företagen (företag (AB) med verksamhet/omsättning och 0-49 anställda) inom vård- och omsorgssektorn totalt sett till och med år 2010.

Underlag till rapporten är framtaget av Kreicbergs Utredning och Opinion på uppdrag av Företagarna.

¹ Ekonomifakta, Fakta och statistik

Om marknadsutveckling och mångfald

Vård och omsorg är en sektor av mycket stor betydelse för samhället. Det är den största näringsgrenen inom tjänstesektorn och är även den sektor som sysselsätter flest människor; sammantaget närmare 700 000 personer.

Att utföra vård- och omsorgstjänster har under lång tid i princip varit förbehållet offentliga aktörer. Under senare år har sektorn dock successivt börjat öppnas upp för privat verksamhet och därmed ökad valfrihet för medborgarna. Det är dock alltså fortfarande en tiondel av all offentligt finansierad vård och omsorg som inte utförs av offentlig sektor. Landstingen köpte under 2011 drygt 12 procent av vårdverksamheten från privata företag. Inom omsorgssektorn utförs drygt 13 procent av verksamheten av privata företag.

Vård- och omsorgsbranschen består av 10 662 företag med en omsättning på 85 miljarder kronor som tillsammans anställer 118 554 medarbetare. Tillväxten i branschen som helhet under de senaste fem åren ligger på 66 procent och antalet anställda har ökat med 51 procent. Av resultatet efter skatt på 4,6 miljarder kronor delades 2,3 miljarder kronor ut till ägare och lika mycket återinvesterades i företagen. Majoriteten av företagen i branschen är mycket små; 93,5 procent har färre än 20 anställda.²

Olika studier³ visar att de flesta medborgare ser ett värde i mångfald och möjlighet att själva välja utförare av de vård- eller omsorgstjänster som man är i behov av. För att kunna erbjuda medborgarna valmöjligheter är det av central betydelse att se till att det finns en mångfald på marknaden. Utan mångfald, ingen valfrihet.

De små, ägarledda vård- och omsorgsföretagen är viktiga för att skapa sådan mångfald. Det handlar om företagare som driver och tar ansvar för kvaliteten i den verksamhet de bedriver, som jobbar på den lokala marknaden och som har en faktisk och social förankring i det lokala samhället.

Övergripande strukturomvandling

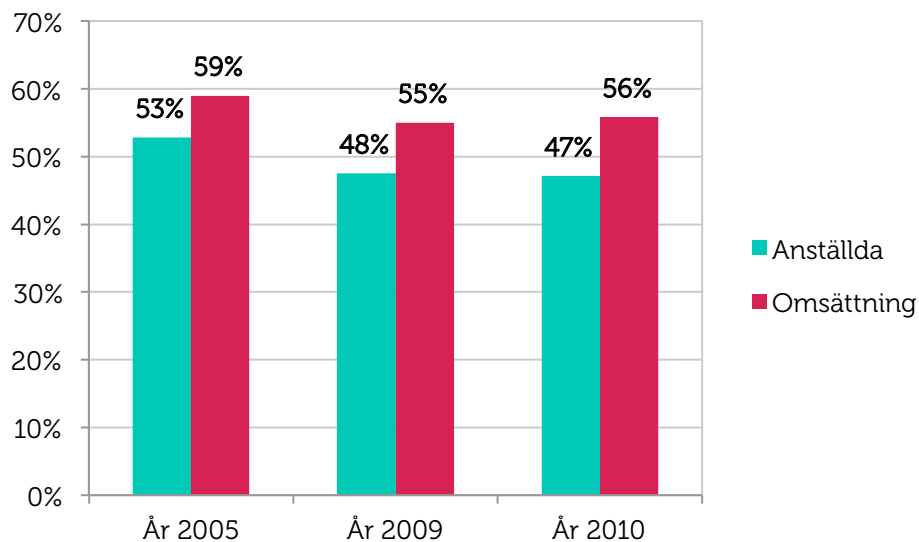
Det privata företagandet inom vård- och omsorgssektorn fortsätter att öka i absoluta tal. Som ovan nämnts visade den tidigare studien på att de små företagens andel av den privata vård- och omsorgssektorn dock har minskat under åren 2005 till 2009. Denna negativa utveckling förefaller dock ha avstannat under 2010, då kurvan i stället i princip planar ut (se diagram 1). Drygt 47 procent av samtliga anställda inom sektorn arbetade under detta år på ett litet företag. Småföretagens andel av omsättningen inom den privata vård- och omsorgsmarknaden ökade till och med något, till 55,8 procent.

² Branschrapport: Vård- och omsorgsbranschens utveckling 2007-2011, Vårdföretagarna (2013)

³ Se exempelvis Socialstyrelsens rapport "Valfrihetssystem ur ett befolkning- och patientperspektiv" (2012)

En starkt bidragande orsak till den avstannade utvecklingen mot ökad koncentration torde vara införandet av lagen om valfrihetssystem (LOV)⁴, som trädde i kraft den 1 januari 2009.

Diagram 1. Småföretagens andel av den privata vård- och omsorgssektorn

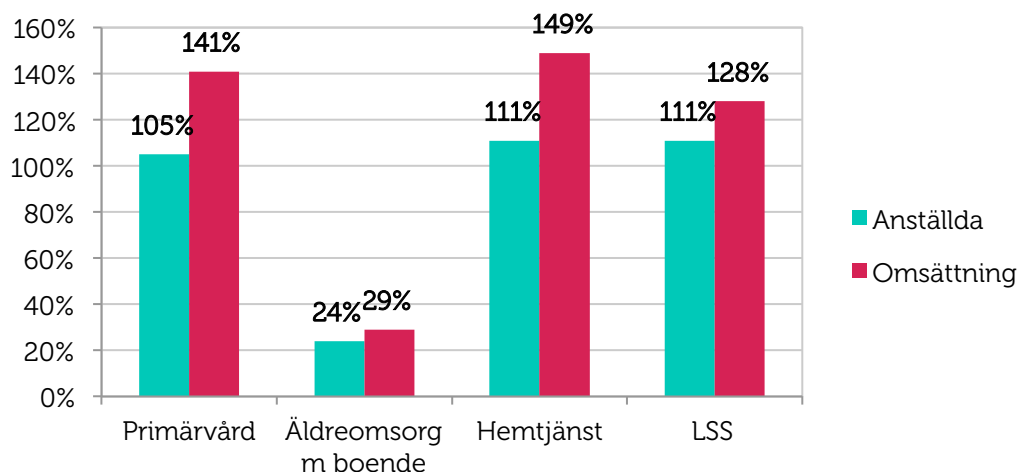
Källa: SCB, specialkörning företagsdatabasen

Tillväxt i de små företagen inom vissa vård- och omsorgsmarknader

Det har varit kraftig tillväxt inom de studerade delmarknaderna. Diagrammet nedan visar att denna utveckling även har kommit småföretagen till godo. Antalet anställda i de små företagen inom dessa branscher har mer än fördubblats. Omsättningen i de små företagen har ökat ännu mer under denna tidsperiod.

⁴ Lag (2008:962) om valfrihetssystem

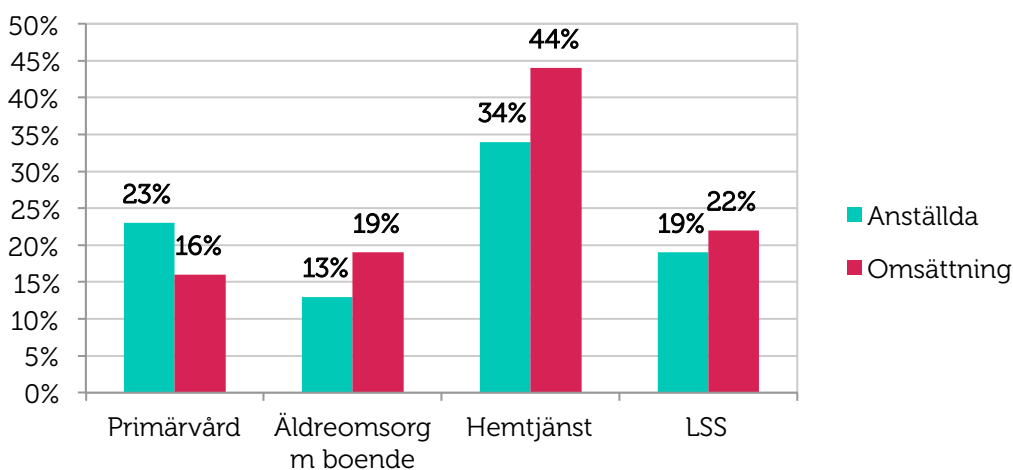
Diagram 2. Tillväxt i de små företagen år 2006-2010

Källa: SCB, specialkörning företagsdatabasen

Tillväxten hos småföretagen är hög även om man bara ser till utvecklingen mellan åren 2009 och 2010 (diagram 3). Under denna period har exempelvis de små företagens omsättning ökat med mer än 40 procent och deras andel av antal anställda har ökat med mer än 30 procent inom hemtjänsten. I fråga om primärvård och vård av funktionshindrade (LSS) har antalet anställda ökat med cirka 20 procent under samma tidsperiod. Omsättningsmässigt har utvecklingen varit ännu starkare inom LSS. Däremot kan vi som ovan nämnts se en tydlig nedgång i fråga om de små företagens andel av omsättningen inom den privata marknaden för primärvård.

Diagram 3. Tillväxt i små företagen år 2009-2010

Källa: SCB, specialkörning företagsdatabasen

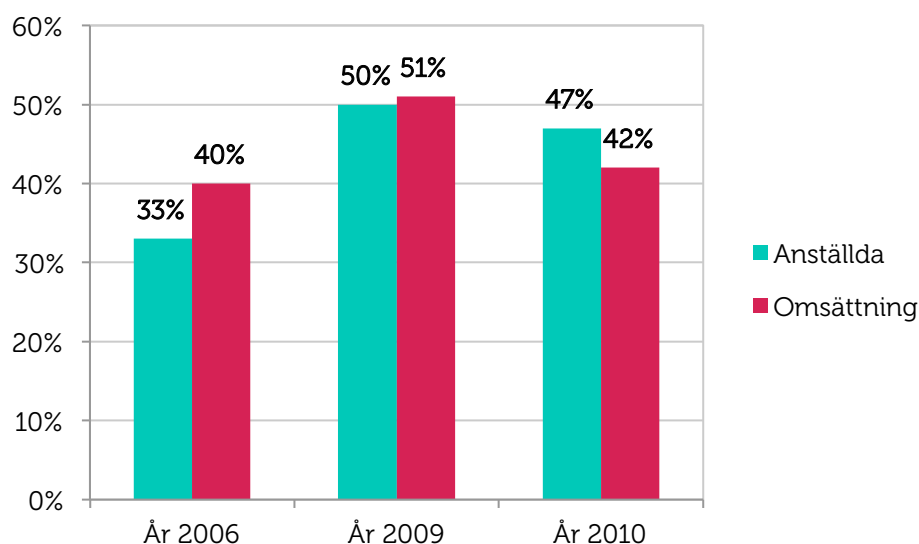
Primärvård

De små företagens andel av primärvården har successivt ökat alltsedan år 2006. Under 2010 tappade de små företagen dock mark i förhållande till den totala privata primärvården, såväl i fråga om anställda som i fråga om omsättning. 47

procent av alla anställda arbetade under 2010 i små primärvårdsföretag, vilket var en tydlig, men ändå måttlig, nedgång i förhållande till 2009. I fråga om omsättning blev nedgången dock kraftig – hela nio procentenheter - från 51 procent till 42 procent (se diagram 4).

Den 1 jan 2010 blev det obligatoriskt för landstingen att införa LOV för primärvård, vilket borde ha skapat förutsättningar för en ökad mångfald av små privata aktörer. Samtidigt kan konstateras att de små företagens andel av omsättningen på denna marknad har minskat sedan det blev obligatoriskt att införa LOV. Detta kan sannolikt hänga ihop med hur valfrihetssystemen utformas i praktiken. Om valfrihetssystem sjösätts med fokus på att pressa kostnaderna eller på ett sätt som ändå innebär mycket låga ersättningsnivåer får det mot denna bakgrund rimligen negativa effekter på de små aktörernas förutsättningar att verka, särskilt de små och nyetablerade.

Diagram 4. Småföretagens andel av den privata primärvården

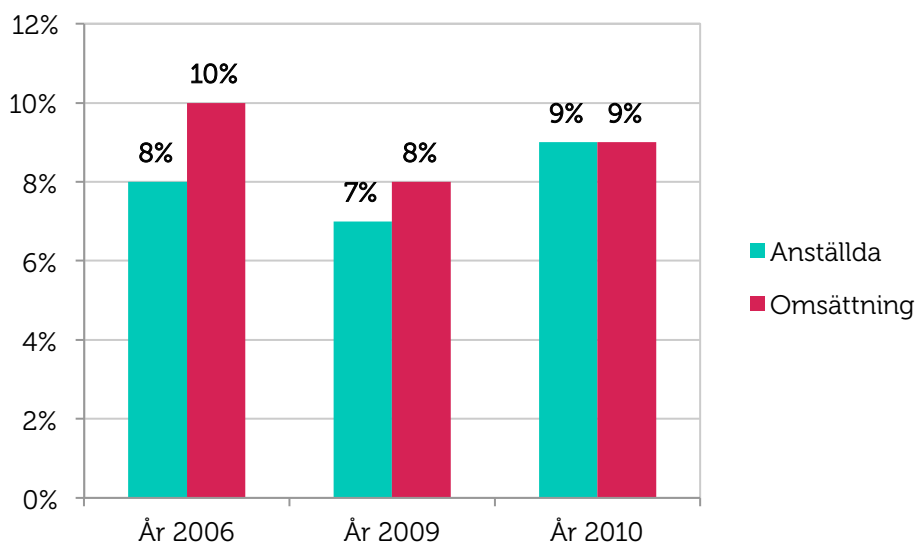
Källa: SCB, specialkörning företagsdatabasen

Äldreomsorg med boende

Marknaden för äldreomsorg med boende domineras av de större företagen. De små företagen svarar enbart för 9 procent av den privata marknaden inom denna delsektor – och detta gäller både i fråga om anställda och om omsättning. De små företagens andel av marknaden har dock ökat något mellan åren 2009 och 2010, (se diagram 6).

Denna typ av verksamhet har i endast begränsad utsträckning öppnats upp för privata aktörer genom användande av valfrihetssystem enligt LOV. Det vanliga förfarandet är i stället lagen om offentlig upphandling (LOU), vilket möjligen kan vara en bidragande orsak till att det är få små företag i sektorn.

Diagram 6. Småföretagens andel av den privata marknaden för äldreomsorg med boende

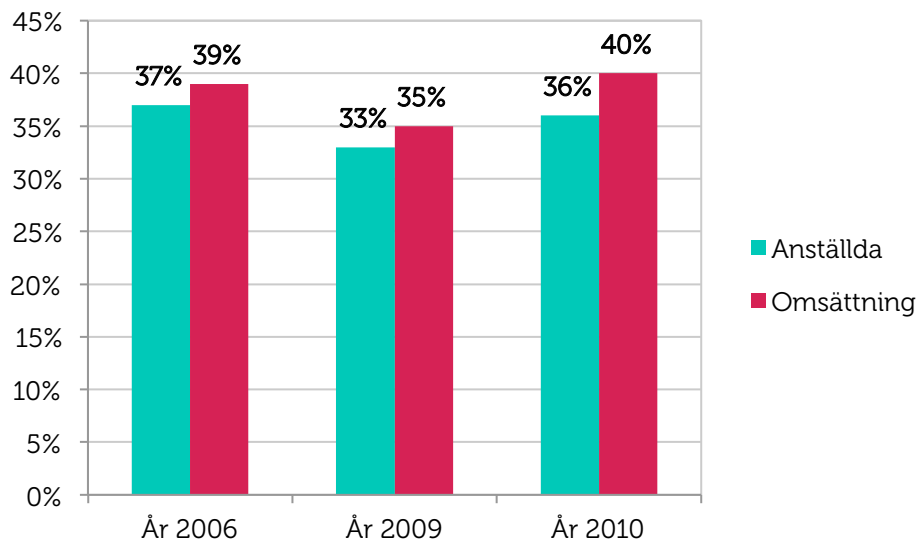
Källa: SCB, specialkörning företagsdatabasen

Hemtjänst för äldre

I fråga om delmarknaden hemtjänst för äldre är små omsorgsföretag frekventa. Diagrammet nedan visar att de små företagen svarar för 36 procent av de anställda och 40 procent av omsättningen. Den nedgång som skedde mellan åren 2006 och 2009 har stoppats upp och vänt i en uppåtgående trend för de små företagen mellan åren 2009 och 2010.

Införandet av LOV den 1 januari 2009 har sannolikt spelat en roll för denna utveckling. Hemtjänst har visat sig vara den tjänst där kommunerna oftast väljer att införa valfrihetssystem.

Diagram 7. Småföretagens andel av den privata marknaden för hemtjänst för äldre

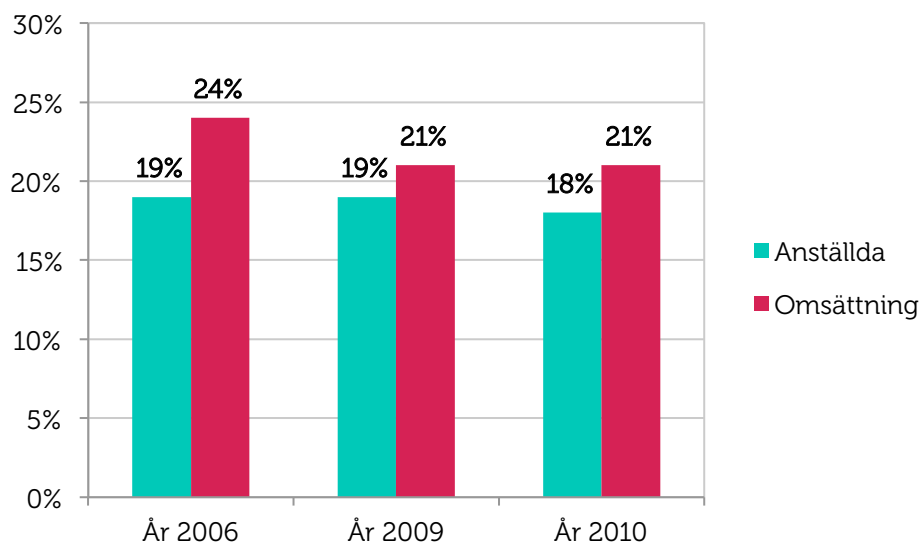
Källa: SCB, specialkörning företagsdatabasen

LSS

Inom den privata omsorgsmarknaden för verksamheter som drivs med stöd i lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) dominerar de större företagen. De små företagen svarade år 2010 för omkring en femtedel av såväl omsättning som anställda inom denna delmarknad. Andelen anställda har varit ganska konstant över tid, men omsättningsandelen har sjunkit mellan 2006 och 2009, för att sedan plana ut mellan 2009 och 2010, (se diagram 8).

Det kan givetvis vara olika faktorer som är orsak till denna utveckling. Flera kommuner har dock valt att lägga ut olika typer av LSS-verksamheter (såsom daglig verksamhet och korttidsboende) i valfrihetssystem, så rimligen bör införandet av LOV kunna ha spelat roll.

Diagram 8. De små företagens andel av den privata marknaden för LSS

Källa: SCB, specialkörning företagsdatabasen

Slutsatser

Som vi tidigare visat i vår rapport "Små vård- och omsorgsföretag – betydelsefulla för välfärden" (jan 2013), är den privata vård- och omsorgsmarknaden under stark expansion, såväl omsättningsmässigt som avseende antal anställda. Detta bekräftas av denna studie.

Det bör dock alltså hållas i minnet att offentlig sektor alltså är klart dominerande inom vård- och omsorgssektorn. I fråga om vårdsektorn köpte landstingen under 2011 drygt 12 procent av vårdverksamheten från privata företag. Beträffande omsorgssektorn är det drygt 13 procent av verksamheten som utförs av privata företag.

I fråga om de små företagens ställning inom olika delmarknader av den privata vård- och omsorgssektorn föreligger relativt stora skillnader. Det kan därför vara svårt att dra några mer generella slutsatser i fråga om utvecklingen, särskilt som vård- och omsorgssektorn genomgår en så snabb förändring. Följande iakttagelser finner vi dock vara särskilt intressanta att uppmärksamma.

- Denna studie tyder på att LOV sammantaget har haft positiv effekt på de små företagens möjligheter att etablera sig på marknaden. Det finns således goda skäl för att verka för en utökad användning av LOV. Det är

dock av central betydelse hur LOV-systemen i praktiken utformas. För att skapa verklig mångfald och förutsättningar för små företag att verka är det viktigt med rimligt kravställande, rimliga ersättningsnivåer och genomgående konkurrensneutral hantering för alla aktörer som verkar inom LOV-systemen.

- Ovan nämnda rapport från Företagarna visar att de små företagens andel av den totala privata vård- och omsorgssektorn minskade under åren 2005 till 2009. De uppdaterade siffror vi här presenterar visar dock att utvecklingen mot ökad koncentration förefaller ha avstannat under 2010, då kurvan i stället i princip planar ut. En starkt bidragande orsak till detta bör vara införandet av lagen om valfrihetssystem (LOV), som trädde i kraft den 1 januari 2009. LOV har enligt våra erfarenheter generellt visat sig ha positiva effekter på möjligheten för små aktörer att etablera sig på vård- och omsorgsmarknaden.
- I fråga om primärvård kan konstateras att det under en rad år har varit en tillväxt av privata företag. Den 1 jan 2010 blev det obligatoriskt för landstingen att införa LOV för primärvård, vilket har drivit på denna utveckling ytterligare. Samtidigt kan konstateras att de små företagens andel av omsättningen på denna marknad har minskat. Vi kan konstatera att primärvård ofta kan handla om relativt kostnadsintensiva verksamheter, såsom etablerandet av vårdcentraler. I fråga om tillgången till kapital visar Företagarnas erfarenheter att större företag ofta har betydligt lättare att få tillgång till kapital än små företag. Därtill kommer att de stora företagen kan nå framgång via skalfördelar i form av gemensam administration etc. Dessa faktorer kan sannolikt bidra till de små företagens sämre omsättningsutveckling i fråga om primärvård.
- Utöver detta kan utvecklingen för de små företagen på primärvårdsmarknaden sannolikt hänga ihop med hur valfrihetssystemen utformas i praktiken. Om valfrihetssystem sjösätts med fokus på att pressa kostnaderna eller på ett sätt som ändå innebär mycket låga ersättningsnivåer får det rimligen negativa effekter på de små aktörernas förutsättningar att verka, särskilt de små och nyetablerade. Konkurrensverkets studier⁵ visar att i stort alla vårdcentraler i egen regi går med underskott och verket konstaterar att detta kan vara en indikation på att ersättningen är för låg eller att verksamheten bedrivs på ett ineffektivt sätt.
- I fråga om delmarknaden hemtjänst för äldre är små omsorgsföretag betydligt mer frekventa. Här svarar de små företagen för 36 procent av de anställda och 40 procent av omsättningen. Den nedgång som skedde mellan åren 2006 och 2009 har stoppats upp och vänt i en uppåtgående trend för de små företagen mellan åren 2009 och 2010. Införandet av LOV den 1 januari 2009 har sannolikt spelat en starkt bidragande roll i

⁵ Konkurrensverkets rapport 2012:2 Val av vårdcentral – förutsättningar för kvalitetskonkurrens i vårdvalssystemen

denna utveckling. Hemtjänst har visat sig vara den tjänst där kommunerna oftast väljer att införa valfrihetssystem.

- Marknaden för äldreomsorg med boende domineras alltjämt av de större företagen. Sådan verksamhet har i endast begränsad utsträckning öppnats upp för privata aktörer genom användande av valfrihetssystem enligt LOV. Det vanliga förfarandet är i stället upphandling enligt LOU. Många små företag anser dock tyvärr att offentliga upphandlingar är så komplexa och tidskrävande att de avstår från att delta. Vidare är det normalt endast ett företag som vinner en offentlig upphandling, vilket i sig begränsar möjligheten för etablering av en mångfald av företag.